

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ"ל İLE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

Eliyau ve Tiz, Dingin Ses

Pinehas

Ve işte, A-Şem'in Sözü ona [geldi] ve ona "Burada ne işin var Eliyau?" dedi. "Orduların Tanrı'sı A-Şem Adına büyük bir kıskançlık duydum" dedi [Eliyau] ... [A-Şem,] "Çık ve dağda A-Şem'in Huzuru'nda hazır dur," dedi, "zira işte, A-Şem oradan geçmek üzere". Sonra büyük ve kuvvetli bir rüzgâr A-Şem'in huzurunda dağları söktü ve kayalıkları parçaladı. Ancak A-Şem rüzgârda değildi. Rüzgârdan sonra bir deprem oldu; ancak A-Şem depremde değildi. Depremden sonra ateş geldi. Ancak A-Şem ateşte değildi. Ve ateşten sonra – tiz, dingin bir ses.

1165 yılında, Fas Yahudileri ıstırap verici bir soruyla yüzleşmek zorunda kalmışlardı. Fanatik bir Müslüman tarikat, Muvahhidler, Fas'ta yönetimi ele geçirmişti ve zorla İslam'ı kabul ettirmeye dayanan bir siyaseti harekete geçiriyorlardı. Yahudi cemaati bir tercihle karşı karşıyaydı: İslam inancını kabul etmek veya ölmek. Bazıları şehitliği seçti. Başkaları sürgünü seçti. Ama Yahudilerin bir kısmı tehdide boyun eğdi ve başka bir inancı kucakladı. Yine de içlerinde, 'din değiştirenlerin' birçoğu Yahudiliği gizli bir şekilde uygulamaya devam ediyordu. Bu grup, *anusim*, *konversolar*, Kripto-Yahudiler veya – İspanyolların daha sonraları onlara verdikleri isimle, *marranolardı*.

Bu kişiler, diğer Yahudiler için ahlaki bir sorun teşkil ediyordu. Acaba onlara karşı nasıl bir yaklaşım sergilemeleri gerekiyordu? Dış görünüşte, cemaatlerine ve dini miraslarına ihanet etmişlerdi. Bunun yanında, ortaya koydukları örnek, moral bozucuydu. Ne olursa olsun direnmeye kararlı olan Yahudilerin bu kararlılıklarını zayıflatıyorlardı. Yine de Kripto-Yahudilerin birçoğu hâlâ Yahudi kalmayı arzuluyorlar, *mitsvaları* gizlice yerine getiriyorlar ve olanak buldukları zaman sinagoga gelip dua ediyorlardı.

Din değiştirenlerden biri bu soruyu bir Hahama yöneltti. Zorlama altında din değiştirdiğini, ama kalbinde sadık bir Yahudi olarak kaldığını söyledi. Acaba Tora'nın olabildiğince çok kuralını gizlice gözetmek suretiyle liyakat kazanması mümkün olur muydu? Başka bir deyişle, bir Yahudi olarak onun için hâlâ bir ümit kalmış mıydı? Hahamın cevabı katı oldu. İslam'ı kucaklamış bir Yahudi, Yahudi cemaatine olan mensubiyetini kaybetmiş oluyordu. Artık Yahudi evinin bir parçası değildi. Böyle bir insan için, *mitsvaları* yerine getirmek anlamsızdı. Daha da kötüsü, bu bir günahı. Buradaki

tercih çarpıcı ve mutlaklı: Yahudi olmak ya da olmamak. Eğer Yahudi olmayı seçiyorsanız, ödün vermektense ölüm acısını çekmeye hazır olmanız gerekiyordu. Eğer Yahudi olmayı seçmiyorsanız, o zaman terk ettiğiniz eve geri dönmek için yollarını aramamalısınız.

Bu Hahamın katı duruşuna saygı duyabiliriz. Kaçamağa başvurmaksızın, buradaki ahlaki tercihi gayet açık bir şekilde ortaya koymuştu. Kahramanlığın inanç için kesin bir şart olduğu zamanlar vardır. Bundan aşağı kalacak hiçbir şey yeterli olmayacaktır. Hahamın cevabı, sert de olsa, cesareten yoksun değildir. Ama başka bir Haham farklı görüşteydi.

İlk Hahamın ismini bilmiyoruz; ama ikincisini biliyoruz. İkinci Haham, Ortaçağ'ın en büyük Hahamı olan Moşe ben Maymon, nam-ı diğer, Rambam'dı. Şahsen Rambam, dini zulme hiç yabancı değildi. 1135 yılında Kordova'da doğmuş ve on üç yıl kadar sonra şehir Muvahhidlerin eline düştüğünde ailesiyle birlikte oradan ayrılmak zorunda bırakılmıştı. On iki yıl göçebe olarak geçti. 1160'ta Muvahhid yönetiminin sunduğu geçici bir serbesti sonucunda aile Fas'a yerleşme şansını yakalamıştı. Ama beş yıl içinde Rambam tekrar oradan ayrılmak zorunda kaldı, önce Erets Yisrael'e ve en sonunda Mısır'a yerleşti.

Rambam, ilk Hahamın zorla din değiştirmiş olan adama olan cevabı karşısında o kadar kızmıştı ki, aynı soruya kendisi de bir cevap yazdı. Bu cevapta Rambam kendisini samimi bir şekilde önceki hükümden ayırmakta ve o hükmün yazarını 'Bunca Yahudi cemaatinin zulüm açısından katlanmak zorunda kaldığı deneyimleri hiçbir zaman yaşamamış, kendince uzman bir haham' diye niteleyerek sertçe eleştirmektedir.

Rambam'ın bu cevabı, *İgeret a-Şemad* ('Cebren Din Değiştirme Risalesi'), kendi başına kayda değer bir ilmi eserdir.¹ Başlangıcındaki ateşli ifadelerle bakıldığında bu risalede özellikle çarpıcı olan nokta, Rambam'ın taleplerinin, ilk cevapta talep edilenlerden pek de aşağıda kalmamasıdır. Eğer dini bir zulümle karşı karşıya kaldıysanız, demektedir Rambam, oradan ayrılmamız ve başka bir yere yerleşmeniz gerekir. 'Eğer kişi tek bir kuralı bile ihlal etmek zorunda kalıyorsa, orada kalması yasaktır. Sahip olduğu her şeyi bırakmalı ve inancını uygulayabileceği bir yer bulana kadar gece-gündüz yolculuk etmelidir.'² Bu, şehit olmaya tercih edilir.

Yine de, inancından vazgeçmektense ölüme gitmeyi tercih eden kişi 'iyi ve uygun olanı yapmıştır',³ çünkü hayatını Tanrı'nın kutsiyeti uğruna feda etmiştir. Kabul edilemez olan, yerinde kalmak ve bahane olarak, eğer günah işliyorsan bile bunu sadece baskı altında olduğu için yaptığını ileri sürmektir. Bunu yapmak, 'tamamen olmasa da, neredeyse gönüllü olarak' Tanrı'nın İsmi'nin kutsiyetini ihlal etmektir.

Bunlar Rambam'ın vardığı sonuçlardır. Ama bunların etrafında, tezinin esas kısmını teşkil eden, tam da Rambam'ın yapmamaları gerektiğini söylediği şeyi yapan kişilere yönelik istikrarlı bir savunma yer alır. Bu mektup Kripto-Yahudilere ümit verir. Yanlış davranmışlardır. Ama bu affedilebilir bir yanlıştır. Zorlama altında ve ölüm korkusuyla hareket etmişlerdir. Birer Yahudi olarak kalacaklardır. Yahudi olarak yaptıkları eylemler hâlâ Tanrı'nın gözlerinde beğeni kazanacaktır. Ve aslına bakılırsa bu iki kat doğrudur; zira bir emri yerine getirdikleri zaman bu, başkalarının gözlerinde beğeni kazanmayı amaçlıyor olmayacaktır. Birer Yahudi olarak hareket ettikleri zaman keşfedilme ve ölüm riskini almakta olduklarının bilincindedirler. Onların bu gizli bağlılıkları başlı başına bir kahramanlıktır.

İlk Hahamın hükmünde yanlış olan, korkuya teslim olmuş bir Yahudi'nin, inancını terk ettiği ve cemaatten dışlanması gerektiği yönündeki ısrarıydı. Rambam ise öyle olmadığı konusunda ısrar etmektedir. 'Şabat'ı ihlal eden kişileri yabancılaştırmak, onları hor görmek ve onlardan nefret etmek

¹ Bu risalenin İngilizce bir çeviri ve tefsiri için bkz. Abraham S. Halkin ve David Hartman. *Crisis and Leadership: Epistles of Maimonides* [Kriz ve Liderlik: Rambam'ın Risaleleri] (Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1985) s. 15-35.

² A.g.e., 32.

³ A.g.e., 30.

doğru değildir. Görevimiz onlarla arkadaş olmak ve onları emirleri yerine getirmeye teşvik etmektir.”⁴ Gözü pek bir tefsir hamlesiyle, Rambam, ‘Bir hırsız hor görme, eğer açlık çektiği zaman karnını doyurmak için çalışırsa’ (Mişle 6:30) pasuğunu alıntılar. Sinagoga gelen Kripto-Yahudiler, Yahudi duasına açtırlar. Bu şekilde bazı aidiyet anları ‘çalmaktadırlar’. Hor görülmemeli, hoşça karşılanmalıdır.

Bu risale, ahlaki yönden bize meydan okuyan durumların en zorlusuyla başa çıkmanın ustalıklı bir örneğidir: buyruk ve şefkati birleştirmek. Rambam, Yahudilerin ne yapmaları gerektiği konusundaki inancı konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır. Ama aynı zamanda, bunu yapmaktan geri kalanlara yönelik savunmasından da ödün vermemektedir. Onların yaptıklarını onaylıyor değildir. Ama kim olduklarını savunmaktadır. Bizden onların durumunu anlamamızı istemektedir. Onlara öz-saygı için dayanak sağlamaktadır. Cemaatin kapılarını onlar için açık tutmaktadır.

Bu tez, Rambam’ın bir dizi *midraş*tan yaptığı alıntılarla doruk noktasına ulaşır. Bu *midraş*lar dizisinde ana tema, peygamberlerin, halklarını kınamamaları, bunun yerine onları Tanrı’nın huzurunda savunmaları gerektiğidir. Kendisine Mısır’dan çıkış için halka liderlik etme görevi verilen Moşe ‘Ama bana inanmayacaklardır’ (*Şemot* 4:1) diye cevap verdiği zaman görünüşte haklıydı. Tora’da bunu takip eden anlatım, Moşe’nin kuşkularının sağlam temellere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bene Yisrael, liderlik etmesi zor bir halktı. Ama Midraş, Tanrı’nın Moşe’ye ‘Onlar inançlı-oğlu inançlılardır, ama sen [Moşe] sonunda inançsızlık göstereceksin’ diye cevap verdiğini söyler (*Şabat* 97a).

Rambam benzer anlatımlardan oluşan bir dizi alıntı aktarır ve sonra şöyle der: Eğer evrenin sütunlarına, peygamberlerin en büyüklerine, halkı kısaca eleştirdikleri için – ve halk itham edildiği günahlardan dolayı gerçekten suçlu olmasına rağmen – verilen ceza buysa, ölüm tehdidi altında ve kendi inançlarını terk etmeksizin, aslında inanmadıkları başka bir dini kabullenmiş olan *konversoları* eleştirenleri bekleyen cezayı zihnimizde canlandırabilir miyiz?

Analizi sırasında Rambam, Peygamber Eliyau’ya ve genellikle bu haftanın *aftarasını* oluşturan metne döner. Ahav ve İzevel’in yönetimi altında Baal putuna ibadet resmi inanç haline gelmişti. Tanrı’nın peygamberleri katlediliyordu. Hayatta kalanlar gizleniyorlardı. Eliyau buna cevap olarak, Karmel Dağı’nda tüm halkın gözleri önünde gerçekleşecek bir yüzleşme önererek meydan okudu. Dört yüz Baal temsilcisinin karşısında, dini hakikat meselesini kesin bir şekilde açıklığa kavuşturmaya kararlıydı.

Toplanan halka, iki yoldan birini seçmelerini söyledi: Tanrı veya Baal. Artık ‘iki fikir arasında durmamaları’ gerekiyordu. Hakikat bir sınavla karara bağlanacaktı. Eğer hakikat Baal’dan yanaysa, onun rahipleri tarafından hazırlanan sunu, ateş tarafından tüketilecekti. Eğer hakikat Tanrı’dan yanaysa, ateş Eliyau’nun sunusunun üzerine inecekti.

Eliyau bu karşılaşmadan galip çıktı. Halk ‘A-Şem, Tanrı’dır!’ diye haykırdı. Baal rahipleri hezimete uğratılmıştı. Ama hikâye burada sona ermedi. İzevel, Eliyau’nun öldürülmesi için bir ferman çıkardı. Eliyau Horev Dağı’na kaçtı. Orada, bu haftaki yazının başında aktarılan tuhaf bir vizyon deneyimledi. Bu şekilde, Eliyau, Tanrı’nın yalnız ‘tiz, dingin ses’le konuştuğunu anlamaya sevk edildi.

Bu kısım gizem doludur. Metnin garip bir özelliği bunu daha da güçlendirmektedir. Bu vizyondan hemen önce, Tanrı, ‘Burada ne işin var Eliyau?’ diye sormakta ve Eliyau ‘Orduların Tanrı’sı A-Şem Adına büyük bir kıskançlık duydum’ diye cevap vermektedir (*Melahim* I 9:9-10). Vizyondan hemen sonra, Tanrı aynı soruyu sormakta ve Eliyau yine aynı cevabı vermektedir (*Melahim* I 19:13-14). Midraş, metni bir diyaloga dönüştürür:

Eliyau: *Bene Yisrael, Tanrı’nın antlaşmasını bozdular.*

⁴ A.g.e., 33.

Tanrı: Bu *senin* antlaşman mı ki?

Eliyau: *Senin sunaklarını yıktılar.*

Tanrı: Ama bunlar *senin* sunakların mıydı ki?

Eliyau: *Senin peygamberlerini kılıçtan geçirdiler.*

Tanrı: Ama sen hayattasın.

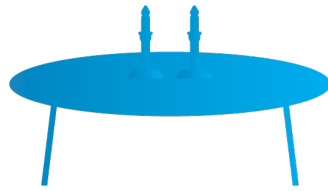
Eliyau: *Bir tek ben kaldım.*

Tanrı: Yisrael'e karşı ithamlar savurmak yerine onlar için savunma yapman gerekmez miydi?⁵

Midraş'ın anlamı açıktır. Tutkulu peygamber, Tanrı'nın tarafında yer alır. Ama Tanrı, peygamberlerinin suçlayıcı değil, savunucu olmalarını beklemektedir. Tekrar eden soru ve cevap, şimdi, kendi trajik derinliğinde değerlendirilmelidir. Eliyau kendisini Tanrı adına kıskançlık duyan, tutkulu biri olarak ilan etmiştir. Ama ona, Tanrı'nın dramatik karşılaşmalarla – şiddetli rüzgârla, depremle veya ateşle – açığa çıkmadığı gösterilir. Bu noktada Tanrı ona tekrar sorar: “Burada ne işin var Eliyau?” Eliyau, Tanrı adına kıskançlık duyduğunu *tekrarlar*. Dini liderliğin farklı bir meziyet – tiz, dingin sesin yolunu – gerektirdiğini anlamamıştır. Tanrı şimdi, liderliği başka birinin yapması gerektiğini belirtir. Eliyau, cübbesini Elişa'ya devretmek durumundadır.

Çalkantılı dönemlerde, dini liderlerin agresif olmaları yönünde neredeyse karşı konulamaz bir cazibe vardır. Sadece hakikati ilan etmekle kalınmamalı, yalan ve sahtelikler de açıkça kınanmalıdır. Seçenekler, kesin bir ayırımla açıkça ortaya konmalıdır. Kınamamak, hoş görmek olacaktır. *Konversoları* kınayan Haham'ın kalbinde inanç vardı; mantık onun yanındaydı ve üstelik emsal olarak Eliyau vardı.

Ama Midraş ve Rambam önümüze başka bir model sunmuşlardır. Bir peygamber yalnızca bir değil, iki emir duyar: rehberlik ve şefkat; hakikat sevgisi ve bu hakikatin gölgelendiği kişilerle kalıcı bir dayanışma. Geleneği korumak ve aynı zamanda başkalarının kınadığı kişileri savunmak, dindar olmayan bir çağda, dini liderliğin zorlu, ama gerekli görevidir.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Sizce Eliyau'ya bu vizyonun gösterilmesine neden gerek vardı?
2. Tanrı Kendisini neden o tiz, dingin seste açığa çıkarır?
3. Tutkulu dindarlığın artıları ve eksileri nelerdir?

www.RabbiSacks.org f t i y @RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved

⁵ Şir a-Şirim Raba 1:6.